

نقش رستم - فارس

نقش رستم یکی از مهم ترین و زیباترین آثار باستانی است که در حدود ۵ کیلومتری تخت جمشید، در کوه حاجی آباد واقع است.

آرامگاه چند تن از پادشاهان هخامنشی از جمله داریوش بزرگ و خشایارشا، نقش برجسته‌هایی از وقایع مهم دوران ساسانیان از جمله تاجگذاری اردشیر بابکان و پیروزی شاپور اول بر امپراتوران روم، بنایی موسوم به کعبه زرتشت و نقش برجسته ویران‌شده‌ای از دوران عیلامیان در نقش رستم قرار دارد.

آرامگاه چهار شاه هخامنشی در نقش رستم جای گرفته‌است. هر چهار آرامگاه شکلی صلیبی دارند و در دل کوه با ارتفاع قابل توجهی از سطح زمین قرار دارند.

در نقش رستم آثار ۳ دوره باستانی وجود دارد:

آثار دوره عیلامی از ۶۰۰ تا ۲۰۰۰ قبل از میلاد

آثار دوره هخامنشی از ۶۰۰ تا ۳۳۰ قبل از میلاد

آثار دوران ساسانی از سال ۲۲۴ تا ۶۵۱ میلادی

از دوره عیلامیان نقش برجسته محو شده‌ای در نقش رستم وجود دارد که در دوره ساسانی روی آن نقش دیگری از بهرام دوم ساسانی حک شده. این نقش محو شده از دو الهه تشکیل شده که روی مارهایی نشسته‌اند و لباس‌های چین‌دار به تن دارند. در نقش رستم آرامگاه‌ها و معبد آنها را از دوره هخامنشیان به جای مانده است.

از بین ۴ آرامگاه موجود، فقط آرامگاه داریوش اول کتیبه دارد. در شاخه بالایی آرامگاه، داریوش با لباس پارسی و کمان به دست روی سکویی سه پله ایستاده و در حال انجام مراسم است. تصویر فروهر یا اهورا مزدا در بالای سر و پیشاپیش وی قرار گرفته و داریوش دست خود را به علامت احترام رو به این تصویر گرفته.

آرامگاه خشایارشا در سمت راست آرامگاه داریوش اول قرار دارد و بجز فقدان کتیبه و برخی اختلاف‌های جزئی در نقش‌های برجسته، کاملاً مشابه آن آرامگاه است. از بین این ۴ آرامگاه، آرامگاه خشایارشا بهتر از همه حفظ شده‌است.

آرامگاه اردشیر اول در سمت چپ آرامگاه داریوش اول قرار دارد. آرامگاه داریوش دوم غربی‌ترین آرامگاه هخامنشی نقش رستم است.

در ورودی آرامگاه‌ها به شکل مربع است. این درها در دوران باستان قفل می‌شدند. برای این کار دو قطعه سنگ بزرگ در پشت آنها قرار می‌گرفت و به این وسیله مهر می‌شد.

شکل آرامگاه‌ها نیز مشابه است. تنها تفاوت آرامگاه داریوش کبیر در کتیبه‌های میخی و آرامی آن است. در این کتیبه، داریوش، اهورامزدا را ستایش می‌کند و فتوحات خود را برمی‌شمارد و از اندیشه‌های خود سخن می‌گوید.

راهروی داخل آرامگاه داریوش کبیر به درازای ۱۸/۷۲ و پهنای ۳/۷۰ متر است. در این آرامگاه ۹ تابوت سنگی وجود دارد که در یک ردیف در سنگ کنده شده و به داریوش کبیر، ملکه و سایر بستگان او تعلق دارد.

درازا، ژرفا و پهنای این تابوت‌ها ۲/۱۰ × ۱/۰۵ × ۱/۰۵ متر و ضخامت (سنگ) هر یک ۱۷/۵ سانتیمتر است. سرپوش هر یک از تابوت‌ها را قطعه سنگ بزرگی تشکیل می‌دهد.

کعبه زرتشت نام بنایی است مکعب مستطیل با معماری خاص در نقش رستم که از زمان حمله اعراب به ایران به اشتباه نام کعبه زرتشت به آن دادند.

آنها از آن جا که فکر می‌کردند هر دینی می‌بایست برای خود بتکده یا مرکزیتی برای خود داشته باشد این بنا را کعبه زرتشتیان نامیدند.

این بنا در زمان هخامنشیان و به احتمال در عصر پادشاهی داریوش بزرگ ساخته شده است.

کعبه زرتشت دارای یک مدخل بالاتر از سطح زمین و بازمانده پلکانی برای دسترسی به تنها ورودی آن است.

تا سال ۱۳۱۶ شمسی، ثلث پایینی بنا در زمین دفن شده بود. تنها در این سال و با آغاز کاوش‌های باستان‌شناسی بود که مشخص شد بنا در ۳ سمت خود (بجز ورودی) دارای سکو است.

در درگاه ورودی جای چرخش پاشنه دری سنگین و کلفت، نشان از در بسته بودن بنا می‌دهد. این بنا تماماً از سنگ آهکی سفید و سیاه ساخته شده است.

در مورد کاربرد این بنا حدث زده شده است که، محل نگهداری کتاب اوستا و اسناد حکومتی، محل گنجینه دربار، آتشکده، معبد و یا نامعلوم باشد.

برخی از مورخان ذکر کرده‌اند؛ کتاب اوستا که بر ۱۲ هزار پوست گاو نوشته شده بود، در این اتاق نگهداری می‌شد. گروهی دیگر بر این باورند که این اتاق آرامگاه بردیا، پسر کوروش بود که به وسیله برادرش کمبوجیه کشته شد.

برخی دیگر بر این عقیده‌اند که آتش مقدس در این اتاق نگهداری می‌شد و بعضی گفته‌اند این بنا رصدخانه بود. در دوران ساسانی در این اتاق اسناد بسیار مهم دولتی نگهداری می‌شد.

کتیبه ساسانی به ۳ زبان پارسی میانه (پهلوی ساسانی)، پهلوی پارسی و یونانی در اطراف این بنای هخامنشی حک شده است.

بحث اصلی این کتیبه‌ها، وقایع تاریخی دوران شاپور اول در جریان جنگ ایران و روم است که در آن والرین، امپراتور روم شکست خورد و در ۲۶۲ م در بیشاپور زندانی شد.

کتیبه دیگر در زیر کتیبه شاپور اول و به زبان پهلوی اشکانی و ۱۹ سطر، به دستور کرتیر موبد موبدان نقش شده است. کرتیر ضمن معرفی خود و القابش به شرح خدماتی که در راه دین زرتشت انجام داده، پرداخته و از رسیدنش به جایگاه موبد بزرگ و داور تمام کشور و سرپرستی معبد آناهیتا سخن رانده است.

روبه روی نقش رستم، در برابر پلکان ورودی، قسمتی وجود دارد که در دوره ساسانی حجاری شد اما نقوشی روی آن حک نشده است. درازی این محل ۱۰ متر و ارتفاع آن ۵ متر است و حدود ۲ متر بالاتر از سطح فعلی حجاری شده است.

عمق این فضا نسبت به سایر آثار ساسانی بیشتر است و تردیدی وجود ندارد که حفاظت بیشتر از این طرح مد نظر بوده است. در قسمتی از این فضا کتیبه‌ای ۲۰ سطری حک شده که مالک زمین‌های کشاورزی اطراف نقش رستم و نحوه تقسیم آب را در آن مشخص کرده است. این کتیبه به زبان فارسی و بسیار جدید و فاقد ارزش تاریخی است.

در گوشه شرقی محوطه در ارتفاع ۲ متری از سطح زمین نقشی قرار دارد. این نقش با توجه به کتیبه‌های آن که به ۳ زبان فارسی میانه، پارسی و یونانی است، صحنه‌ای را نشان می‌دهد که اردشیر بابکان (سمت راست) دارد حلقه شاهی را از اهورامزدا (سمت چپ) دریافت می‌کند.

هم شاه و هم اهورامزدا سوار بر اسب هستند و زیر پای اسب هر کدام یک نفر افتاده است. فرد زیر پای اسب اردشیر باید اردوان (آخرین شاه اشکانی) باشد و دیگری اهریمن.

در سمت غرب، دومین نقش، تاجگذاری نرسی را نمایان کرده است. در این نقش نرسی حلقه قدرت را از دست آناهیتا (یکی از خدایان) دریافت می‌کند.

پشت سر پادشاه، وزیر اعظم ایستاده و انگشت سبابه دست راست خود را به رسم آن دوران، برای احترام در برابر پادشاه نگاه داشته است. آناهیتا به صورت زنی در سمت راست حجاری شده که دارای لباس بلند تا کمر بند و گردن بند مروارید است.

در سومین نقش برجسته، بهرام دوم (۲۹۸ - ۲۷۶ م) در حال نبرد و سوار بر اسب، چهار نعل با نیزه به سوی دشمن حمله می‌کند. اسب بهرام یک سرباز رومی را که در صحنه جنگ به خاک افتاده، با پا لگدکوب می‌کند.

پشت سر بهرام یک سرباز ایرانی پرچمی را به اهتزاز درآورده و یک قطعه چوب به صورت افقی در بالای پرچم قرار دارد و به وسیله ۳ گوی، یکی در وسط و دو گوی دیگر در انتهای چوب مشاهده می‌شود.

در چهارمین نقش، شاپور اول که والرین امپراتور روم را شکست داده نمایان است. این پیروزی در سال ۲۶۳ م رخ داد.

در این نقش برجسته سیریادیس که یک پناهنده رومی است، عنوان امپراتوری را از طرف شاپور دریافت می‌کند. امپراتور والرین دست‌ها را برای پوزش در برابر شاپور بالا نگه داشته و در برابر وی زانو زده است.

شکوه وی با لباس، زینت آلات، افسار و زین اسب، گردن بند، دست بند و تاج شاهی و آرایش موهای وی که حالت غرور آن مشخص است، نشانگر مهارت حجاران ساسانی است.

زیر آرامگاه اردشیر اول دو نقش وجود دارد. نقش بالایی، آذر نرسه یا شاپور نوالاکناف، که تقریباً محو شده. نقش زیرین، هرمز دوم است و صحنه پیروزی این پادشاه را بر دشمن نشان می‌دهد.

در این نقش برجسته، هرگز دوم با اسب، چهار نعل بر دشمن خود که رومی است، تاخته و اسب او را سرنگون کرده است. در این نقش، دشمن رومی دارای ریشی بریده است و کلاهخود بر سر دارد.

زیر آرامگاه داریوش دوم و رو به روی کعبه زرتشت، نقشی احتمالاً از شاپور دوم (۳۷۹ - ۳۰۹ م) وجود دارد. در این نقش، سواری که دارای تاج است، نیزه خود را بر گردن دشمن فرو کرده و هر دو، زره به تن دارند.

